Nela Vasić*

KONCEPT INTEGRALNOG PLAĆANJA U EVRO ZONI

Projekt Single Euro Payment Area bi se u najkraćem mogao definisati kao skup mehanizama, institucija i pravila za brzo i nesmetano odvijanje plaćanja širom evro-zone. Sistem je integralan, jer obuhvata sve vrste plaćanja u čitavoj zoni. Celovit je jer uključuje sva plaćanja u evrima, bez obzira odakle dolaze evri ili gde se šalju. Imperativan je jer obavezuje sve učesnike da izvršavaju ono što se direktivom propisuje.

SEPA sistem plaćanja je prvenstveno namenjen plaćanjima u maloprodaji, takozvanim mikro i malim plaćanjima. Režimom SEPA biće obuhvaćene sve bezgotovinske transakcije do iznosa od 50.000 evra.

* Sektor za međunarodnu saradnju, Narodna banka Srbije

Na početku 2000. godine, Evropska Unija je proklamovala cilj da već do 2010. godine izraste u "najdinamičniju i najkonkurentniju dosad poznatu privredu na svetu"[1]. Taj milenijumski cilj učinio se bližim prvog januara 2002. godine, kada je stvorena zona država sa evrom kao jedinom valutom. Međutim, kompatibilnost sistema platnog prometa u Evropi ni do danas nije ostvarena. Pet i po godina posle uvođenja jedinstvene valute, građani u evro-zoni[2] i dalje ne mogu jednostavno i lako, pod istim uslovima i troškovima, sa jednog računa, da obavljaju prekogranična plaćanja, a posebno kupovinu robe i usluga manjih vrednosti. Prostor evro-zone je ostao izdeljen na različite nacionalne platne sisteme. Svaki od nacionalnih sistema je zadržao specifična rešenja, okrenuta potrebama sopstvenih korisnika i zahtevima domaćeg zakonodavstva. Razlike su vidljive i u pogledu tehnologije, postupaka, standarda, vrste usluga, bankarskih tarifa i sadržaja koji se koriste u režimu međubankarskih obračuna i plaćanja.

Mislilo se da će napredak na planu funkcionisanja platnog prometa znatno ranije biti postignut, naročito u pogledu ujednačavanja tarifa, što je čak naloženo i direktivom EU iz 2001. godine[3]. Ipak i posle primene ove direktive pokazalo se da je prekogranična kupovina robe male vrednosti, bilo putem kartica, računa ili elektronski i dalje odnosila prilično vremena i iziskivala dodatni trošak. Taj problem nije prevaziđen ni kada je kasnije uveden postupak pojednostavljenog plaćanja velikih iznosa u evrima između članica evro-zone, pod nazivom TARGET.

Za građane, preduzetnike, mala i srednja preduzeća jedina opipljiva korist od uspostavljanja evro-zone bila je to što su gotovinska plaćanja izvan nacionalne granice mogli da vrše slobodno, bez provizije i ograničenja (više nije trebalo konvertovati valutu). Kompanije, osim u slučaju plaćanja velikih suma, takođe nisu osetile neku značajniju blagodet na finansijskom planu. Kada posluju u više zemalja u kojima je evro jedina valuta one i dalje u svakoj moraju imati poseban račun za vođenje poslova. Što se tiče potrošača, njihova prekogranična plaćanja karticom ili sa bankarskog računa, podizanje gotovog novca ili kreditni transferi prema inostranstvu ostali su opterećeni većom tarifom nego kada to čine u sopstvenoj državi. Uz sve to, instrumenti plaćanja i sada značajno variraju od zemlje do zemlje, standardi za pojedine finansijske instrumente ostali su nedorečeni, a infrastruktura preko koje se realizuju plaćanja malih vrednosti se praktično nije promenila od dana uvođenja evra.

Otud se pred svima koji su prihvatili evro za nacionalnu valutu postavilo logično pitanje: ako već koristimo isti papirni i metalni novac zašto u evro-zoni ne možemo jednako da koristimo platne kartice, direktno plaćamo prema inostranstvu, obavljamo kreditne transfere i vršimo druge transakcije bezgotovinskim novcem mimo i preko državnih granica?

Odgovor na ovo pitanje zajedno su potražili evropska finansijska industrija i najvažnije evropske institucije. Najveće evropske banke i finansijske institucije su u tu svrhu oformile posebno stručno telo - Evropski savet za platni promet (European Payments Council). Njegov je

EUROPEAN PAYMENTS COUNCIL
Towards our Single Payment Area

zadatak bio da osmisli pojednostavljen, efikasan i nesmetani sistem plaćanja unutar evro-zone. A potom je i Savet ministara EU za ekonomska i finansijska pitanja (ECOFIN Council) počeo da priprema nacrt pravnog okvira za donošenje direktive o uslugama plaćanja (Payment Services Directive). Usvajanje ovog dokumenta je trebalo da potvrdi postojanje zajedničke

---

1 "Lisbon Agenda", Community Lisbon Programme, March 2000.

2 Danas tu zonu čini 13 članica, među kojima je Slovenija "najmlađa".

3 Prvo su od 1. jula 2002. godine ujednačene provizije za plaćanje karticama i za podizanje gotovog novca iz automata (Regulation No. 2560/2001), potom od 1. jula 2003. ujednačene su provizije za kreditne transfere do 12.500 evra, da bi od 1. januara 2006. i provizije za kreditne transfere do 50.000 evra bile ujednačene ukoliko i nalogodavac i primalac imaju račun u evrima i nalaze se unutar Evropske unije. Kao što se vidi, provizija je ostala različita između svake od ove tri vrste plaćanja, u zavisnosti od visine iznosa.

političke volje i spremnost svih država da daljim promenama u nacionalnim zakonima obezbede uslove za blagovremeno uvođenje novog režima plaćanja.

Njihov zajednički rezultat bio je projekt SEPA (Single Euro Payment Area), to jest uspostavljanje sistema jedinstvenog platnog prometa u zoni evra. Kada sistem bude sproveden u delo na prostoru gde je evro domicilna valuta biće izjednačene tarife za jednake iznose gotovinskih i bezgotovinskih plaćanja, troškovi transfera evro naloga prema inostranstvu izravnaće se sa troškovima transfera u zemlji, suvišni posrednici između učesnika u platnom prometu biće eliminisani, a potreba klijenata za držanjem dva računa u banci (onog za plaćanja u zemlji i onog za plaćanja u inostranstvu) realno će nestati. Naravno, usledиće i mnoge druge olakšice za građane koje ćemo u daljem tekstu detaljnije izložiti.

Zbog svoje složenosti u stručnom smislu i zbog dalekosežnosti promena koje će njegova primena imati, SEPA projekt plaćanja zamišljen je da bude sproveden u fazama. Prva faza, faza kreacije, osmišljavanja i projektovanja sistema plaćanja (design phase) efektivno je trajala od 1. januara 2004. godine do juna 2006. godine. SEPA "paket" je zvanično prihvaćen i odobren oktobra 2006. godine na sednici Saveta ministara EU za ekonomske poslove i finansije (ECOFIN Council). Druga faza, faza upoznavanja, uvođenja i isprobavanja (implementation phase) započela je sredinom 2006. godine i trajaće do 31. decembra 2007. godine. U tom vremenskom intervalu odvijaće se pripreme za primenu novih SEPA instrumenata, standarda i infrastrukture plaćanja, što će obuhvatiti i određena testiranja, obuku i simulacije. Svaka država u evro-zoni će u ovom periodu formirati telo koje će nadgledati odvijanje priprema. Između ovih nacionalnih tela postojaće visok stepen koordinacije i saradnje. Treća faza, faza prelaska na novi sistem (migration phase) trebalo bi da započne 1. januara 2008. godine a da se završi 31. decembra 2010. godine. Nesumnjivo, ovo je najosetljivija faza, pa je zato i predviđeno da traje pune tri godine. Četvrta faza, faza pune i isključive primene SEPA sistema plaćanja (full execution) trebalo bi da nastupi od 1. januara 2011. godine. Naime, očekuje se da će do tada kritična masa bezgotovinskih transakcija već biti izvršavana kroz novi, integralni sistem, tako da će "stari" nacionalni sistemi platnog prometa postepeno biti napuštani.

Dakle, ključni trenutak za početak operativnog uvođenja SEPA projekta biće 1. januar 2008. godine. Tog dana će sve države članice evro-zone morati da počnu sa njegovom primenom. Naravno, postojeći nacionalni sistemi plaćanja neće automatski biti isključeni, već će nastaviti paralelno da funkcionišu tako što će postepeno uvoditi mehanizme iz obimnih knjiga pravila koje su za primenu SEPA projekta već odavno napisane. Prelazak na novi sistem neće biti ni brz ni lak. On je deo šireg projekta o restrukturiranju finansijskog tržišta, pod nazivom "Akcioni plan finansijskih usluga" (Financial Services Action Plan) čiji je cilj efikasniji razvoj ekonomske i monetarne unije. Eksperti su već procenili da će prelazak na SEPA režim plaćanja verovatno koštati oko 4,6 milijardi evra, od čega će najveći deo troškova podneti finansijsko-bankarski sektor.

Bitne karakteristike SEPA platnog sistema

Projekt Single Euro Payment Area bi se u najkraćem mogao definisati kao skup mehanizama, institucija i pravila za brzo i nesmetano odvijanje plaćanja širom evro-zone.

1. januar 2008.

Sistem je integralan, jer obuhvata sve vrste plaćanja u čitavoj zoni. Celovit je jer uključuje sva plaćanja u evrima, bez obzira odakle dolaze evri ili gde se šalju. Imperativan je jer obavezuje sve učesnike da izvršavaju ono što se direktivom propisuje.

SEPA sistem plaćanja je prvenstveno namenjen plaćanjima u maloprodaji, takozvanim mikro i malim plaćanjima. Režimom SEPA biće obuhvaćene sve bezgotovinske transakcije do iznosa od 50.000 evra. A transakcije do ovog iznosa apsolutno predstavljaju najveći broj svih transakcija koje se obavljaju u evrima. Transakcije preko tog iznosa neće podlegati SEPA mehanizmu, već će se i dalje posebno ugovarati između učesnika u procesu plaćanja i davalaca usluga u platnom prometu.

Od SEPA projekta se očekuje da građanima, preduzećima i institucijama omogući da sva plaćanja unutar evro zone, bez obzira na formu, instrumente, tehniku obrade, brojnost transakcija i slično, vrše jednako brzo, lako i pogodno kao što je to danas slučaj sa plaćanjima unutar nacionalnih granica. Razlike između domicilnog i inostranog sistema plaćanja unutar evro-zone bi trebalo da nestanu. Bezgotovinska i gotovinska plaćanja, isplate preko kartica ili u kešu, efektivne isplate sa računa zaduženja (debitni) ili transferi sa računa odobrenja (kreditni), transakcije između preduzeća, između potrošača i trgovaca, kao i između građana i institucija trebalo bi da se odvijaju na krajnje pojednostavljen, usklađen i transparentan način unutar kruga zemalja koje su uvele evro kao sopstvenu valutu.

Na finansijskom planu SEPA projekt predstavlja suštinsku novinu, jer uvodi mehanizme koji po pravilu važe unutar jedinstvenog državno - pravnog prostora. Sa stanovišta objedinjavanja tržišta ovaj projekt predstavlja najveći iskorak u pravcu dalje ekonomske integracije posle uvođenja evra kao jedinstvene valute. Na zakonodavnom nivou ovaj projekt će takođe biti specifičan, jer će to biti prvi put da se jedna inače usko stručna tematika implementira kroz formu direktive. No, bez obzira iz kog ugla SEPA projekt bio analiziran, nesumnjivo je da je finansijska industrija Evropske unije na pragu suštinskog preobražaja, koji će imati značajne konsekvence i na ostale sfere uređenja komunitarnog života.

To što se Evropski savet, kao izvršni organ EU, opredelio za donošenje Payment Services Directive nije izraz potrebe da se jedno stručno pitanje nameće imperativnim aktom kao što je direktiva, već je rezultat saznanja da treba stvoriti čvrstu pravnu osnovu za tako krupne sistemske zahvate i promene koje će u mnogim državama članicama morati da uslede da bi se stvorio adekvatan formalno - pravni ambijent za primenu SEPA sistema plaćanja. Naime, uvođenje SEPA sistema plaćanja zahtevaće uklanjanje svih tehničkih, pravnih i trgovinskih barijera između postojećih nacionalnih sistema plaćanja, a to u prvom redu znači obavezu država da sprovedu dopune i izmene brojnih zakona koji zadiru u ovu oblast, odnosno koji regulišu pitanja odvijanja platnog prometa, uređivanja međusobnog odnosa banaka i klijenata, nadležnosti i prava ostalih učesnika i posrednika na finansijskom tržištu, određuju okvire za izradu hardverskih i softverskih paketa koji se mogu implementirati kroz integrisani sistem plaćanja, propisuju visinu tarifa i usluga, utvrđuju odgovornost i obezbeđuju zaštitu učesnika u platnom prometu, te regulišu i druga, sa njima povezana, sistemska pitanja. Umesto šarolike i složene mreže lokalnih podsistema, SEPA treba da uspostavi zonu otvorenog platnog prometa i zajedničkih standarda za sva plaćanja, bez formalnih i faktičkih prepreka. Njen rezultat treba da bude finansijski zdrava sredina koja će stalno podsticati konkurenciju među onima koji pružaju ovakve usluge i voditi unapređivanju samog sistema plaćanja.

Onog trenutka kada su pojedine članice EU uvele evro kao sopstvenu valutu, transakcije "u kešu" između njihovih građana i kompanija

su automatski oslobođene svih sistemskih i graničnih prepreka. Ali to isto nije postignuto sa ostalim instrumentima plaćanja. Zato je SEPA sistem plaćanja projektovan da obuhvati brojne oblike bezgotovinskog plaćanja, one koji su dosad ostali podalje od talasa standardizacije a koji po broju transakcija i obimu ukupnog plaćanja zahvataju najveći deo evro-plaćanja.

Imajući u vidu sofisticiranost predviđenih instrumenata preko kojih će se platni promet unutar evro-zone odvijati, nesumnjivo je da će SEPA sistem u daljoj budućnosti isključivo funkcionisati elektronskim putem. Industrija plaćanja, kako se to već popularno najavljuje, neminovno će se suočiti i sa takvim dodatnim uslugama kao što su, na primer, direktno slanje elektronskih faktura banci kupca od strane prodavca (e-invoicing), koja će, posle bančine konfirmacije, automatski biti naplaćena prema instrukcijama prodavca već ugrađenim u samu fakturu. Pretpostavlja se da će usluge platnog prometa verovatno ubuduće obuhvatiti i elektronsko sravnjenje računa (e-reconciliation) dužnika i poverilaca prema željenom vremenskom periodu za koji se učesnici dogovore.

Dalja integracija sistema platnog prometa u evro-zoni otvoriće prostor za uvođenje novih tehnologija plaćanja, od kojih neke još nisu predvidive. Ona će svakako predstavljati i podsticaj za primenu zasad nepoznatih tehničkih pronalazaka i inovacija, za kreiranje hardverskih i softverskih alatki nove generacije i za oblikovanje širih i senzibilnijih kulturnih vidika, koji će svakako povratno menjati poslovne navike, finansijsku svest a, možda, i samo poimanje novca.

Kao i kod svake novine, tako će i u početnoj fazi primene SEPA biti određenih zaziranja, pa možda i otpora. Neki obrasci i tehnike na koje su učesnici platnog prometa navikli u svojim državama ustupiće mesto drugačijim, koji su primereniji SEPA instrumentima, a posebno elektronskom beleženju, odvijanju, prenosu, sravnjivanju i informisanju o transakcijama. Od velike armije zaposlenih u finansijskom sektoru i pratećim ili pomoćnim sektorima traži se da se sa ovim novinama prvo upoznaju, zatim da ih savladaju a potom u potpunosti počnu da primenjuju. Zbog toga je postupnost odabrana kao najpogodniji pristup za uvođenje integrisanog sistema plaćanja.

Prednosti za potrošače, kompanije, banke i ostale učesnike

Sveobuhvatnost u primeni, jednostavnost u sprovođenju, ušteda u troškovima i efikasnost u doznačavanju novca su one očekivane prednosti koje SEPA sistem plaćanja treba da donese, u čemu će svi učesnici ciklusa plaćanja imati opipljive koristi, jasne olakšice i određene prednosti.

Na prvom mestu, pogodnosti SEPA projekta treba da osete potrošači. Zašto baš oni? Zato što su oni najveće platiše i što će u uslovima funkcinisanja SEPA sistema upravo njima svakodnevna kupovina biti lagodnija. Bez obzira u kojoj državi iz evro-zone žele da kupuju, potrošačima će ubuduće trebati samo jedan bankovni račun. Sa tog računa oni će moći da plaćaju sve obaveze uzduž i popreko evro-zone, jednako kao u sopstvenoj zemlji. Studenti na školovanju u inostranstvu, građani koji tamo privremeno rade, diplomatske misije i strana predstavništva neće ubuduće morati da imaju jedan račun kod kuće a drugi u inostranstvu. Upotreba kartica postaće daleko jednostavnija i efikasnija. Jedna kartica moći će da se koristi za sva plaćanja u evrima i svim zemljama i prodavnicama širom evro-zone, za sve usluge i druge potrebe. To će smanjiti potrebu za nošenjem gotovog novca sa sobom. Zato se s pravom može reći da će "novčanik" potrošača biti prvi i najmerodavniji pokazatelj realne prednosti novog sistema.

Kao krajnji primalac novca, trgovci predstavljaju drugu najveću kategoriju učesnika u lancu plaćanja, koja će imati neposrednu i materijalno opipljivu korist od uvođenja SEPA sistema. Trgovci se u

praksi najviše susreću sa karticama, koje sve više zamenjuju čekove i banknote, postajući omiljeno sredstvo plaćanja prilikom kupovine. Najveću teškoću ovde je predstavljala obaveza trgovaca da sa svakim pojedinačnim emiterom kartice sklopi ugovor o plaćanju, što praktično nije bilo izvodljivo. Problem nije proizilazio samo iz raznolikosti i brojnosti izdavalaca kartica, već i iz činjenice da se oni nalaze u različitim državama. Zbog toga su provajderi softverskog sistema POS naplate naplaćivali trgovcima različitu tarifu za korišćenje istog, zavisno od zemlje u kojoj se oni nalaze. SEPA sistem će omogućiti trgovcima da ugovore naplatu kartice samo sa jednom institucijom, a da ta institucija procesira sva plaćanja, bez obzira na to ko je izdavalac kartice i iz koje zemlje potiče. Time će se smanjiti troškovi na strani trgovaca i ubrzati obrada svih transakcija na osnovu kartica. Istovremeno, terminali koji se u prodavnicama koriste za procesiranje plaćanja karticama (POS Terminals ili Point-of-Sale Terminals) postaće standardizovani, što će podstaći konkurenciju među njihovim proizvođačima i pružiti priliku trgovcima da biraju najpovoljnije i najkvalitetnije. Pri tome, preko jednog terminala moći će da se realizuju plaćanja za sve tipove kartica, jer će softver biti u mogućnosti da realizuje naloge za plaćanje sa računa memorisanog na bilo kom tipu kartice.

Što se tiče kompanija, njima SEPA sistem plaćanja u prvom redu treba da donese višestruko pojednostavljenje načina i mehanizma upravljanja sopstvenim plaćanjima. Svakog trenutka one će imati potpuni uvid u tokove transakcija, jer će se svi domaći i inostrani prilivi i odlivi u evrima realizovati sa jednog mesta. Tačnije, dolazni i odlazni nalozi imaće isti format. Uz to postojanje samo jednog računa preduzeća preko koga se odvijaju transferi omogućiće lakše upravljanje finansijama, uspešnije održavanje likvidnosti i dugoročno konsolidovanje računa kompanije. Dosad je bilo uobičajeno da kompanija kod svoje banke otvori jedan račun za domicilna plaćanja, a drugi za plaćanja prema inostranstvu. Ako još ima i poslovnicu u inostranstvu onda je kompanija morala u toj zemlji da otvori treći bankovni račun. Ubuduće, za sve ove transakcije biće dovoljan samo jedan račun. To će ne samo smanjiti troškove poslovanja, već i uštedeti vreme za izvršavanje finansijske strane komercijalnih aranžmana. Prelazak na elektronsko fakturisanje i automatsko elektronsko sravnjivanje naloga za prenos i naloga za unos sredstava dalje će olakšati vođenje finansija preduzeća, a to će softverski provajderi SEPA projekta kao dodatnu uslugu morati da omoguće finansijskim posrednicima u procesu realizacije platnih naloga kompanija. Neke od ovih usluga sada je moguće dobiti u pojedinim državama, ali ne u svim, pri čemu one koriste različite formate i sadržaje. Danas su prekogranične tansakcije sa takvim neujednačenim nacionalnim mehanizmima veoma usporene i otežane, te će prednosti SEPA projekta ovde biti lako uočljive.

Banke su onaj institucionalni i profesionalni učesnik u ciklusu plaćanja koji će na više načina osetiti blagodet primene SEPA sistema. Integrisani sistem plaćanja u čitavoj evro-zoni daće im priliku da svoje usluge nude svim građanima koji u toj zoni žive i rade. One će, kao igrači bez granice, moći da dosegnu do svakog pojedinačnog klijenta bez obzira gde se on nalazi, pod uslovom da ga privuku svojim atraktivnim finansijskim proizvodom, odnosno paketom bankarskih usluga. Takođe, uz SEPA proizvod, one će početi da nude i druge svoje usluge, koje će olakšavati pristup ovom sistemu ili omogućavati da se koriste informacije koje integrisani platni sistem kreira. To će nesumnjivo podstaći konkurentsku utakmicu između banaka i njihovu mobilnost. Dalje, SEPA sistem će povećati izloženost banaka konkurenciji, što će za posledicu imati ujednačavanje uslova pod kojima one pružaju svoje usluge obavljanja platnog prometa za račun klijenata. Za sve banke važiće jedinstvena pravila, jednak tretman i ravnopravan pristup SEPA sistemu. Pri tome će svi instrumenti

izvršavanja platnih transakcija biti transparentni i na isti način dostupni svim korisnicima, pa će oni lako moći da sagledaju koji posrednik nudi najveće pogodnosti. Provizije za sve bankarske usluge u okviru SEPA transakcija biće izjednačene u svim evro državama, kako za plaćanja na unutrašnjem tako i za transfere na međuevropskom planu.

Od trenutka prelaska na SEPA sistem banke će korisnicima svojih finansijskih proizvoda moći da ponude i dodatne usluge nezavisno od nacionalnih granica. Neke od tih dodatnih usluga prethodiće procesu plaćanja a druge će slediti posle obavljenog plaćanja. S obzirom na virtuelnu prirodu procesa preko koga će se odvijati novi sistem SEPA plaćanja, te usluge osim elektronskih faktura i automatskog elektronskog poravnavanja računa omogućiće slanje naloga za plaćanje putem mobilnog telefona, iniciranje naplate putem Interneta, izdavanje elektronskih avionskih karata, konstituisanje kreditnog odobrenja u elektronskoj formi i druge slične pogodnosti. Primena ovako reorganizovanog sistema za obavljanje platnog prometa učiniće sva plaćanja jednako jeftinim i jednako efikasnim na čitavom prostoru gde je evro vladajuća moneta, što je u suštini i jedan od osnovnih ciljeva uvođenja SEPA sistema.

Peti učesnik u SEPA sistemu integrisanog plaćanja su takozvani infrastrukturni provajderi. Pod ovim pojmom se podrazumevaju specijalizovane agencije za obavljanje platnog prometa, asocijacije za međubankarsko poravnanje, institucije koje vrše eskontovanje, proizvođači mašina za procesiranje kartica i proizvođači drugih tehničko-tehnoloških sredstava kojima se prenose finansijske informacije između svih učesnika u platnom prometu. Oni čine nezaobilaznu komponentu čitave konstrukcije plaćanja, bez koje ostali učesnici u programskom, tehničkom i tehnološkom smislu ne bi mogli da zatvore krug, jer oni pružaju dopunske, međusistemske i podsistemske usluge, vrše premošćavanja, obezbeđuju sigurnost i zaštitu, olakšavaju kontrolu i jačaju pouzdanost sistema. U uslovima SEPA okruženja oni će takođe biti podstaknuti na veću konkurenciju, inovacije i predusetljivost. Oni će svoje usluge moći da nude svim institucijama i svim građanima evro-zone i to pod jednakim uslovima, nezavisno od toga u kojoj državi je njihovo sedište. Nacionalne granice neće ni ovoj kategoriji učesnika ubuduće biti prepreka, ali ni zaštita od prekogranične konkurencije. Takva konkurencija će doprineti njihovom efikasnijem poslovanju i većoj profitabilnosti.

Suštinska novina na ovom planu, u odnosu na sada postojeće nacionalne sisteme plaćanja, jeste u tome što SEPA projekt obavezuje infrastrukturne provajdere na uspostavljanje tehničke i programske interoperabilnosti između sredstava i pod-sistema koje primenjuju i preko kojih povezuju učesnike i aktere integrisanog sistema plaćanja u evro-zoni. Zato su kreatori SEPA projekta blagovremeno propisali zajednički set tehničkih standarda, kao tehničko-tehnološku podlogu koju će provajderi morati da ugrade u sopstvene proizvode. Na primer, procesori plaćanja će morati da budu tako softverski koncipirani da mogu prihvatiti i obraditi sve postojeće sisteme kartica, nezavisno od toga ko je njihov izdavalac. Razume se, pod uslovom da emiteri kartica ugrade određene minimalne zajedničke standarde u sve kartice. Na taj način, SEPA projekt će uspostaviti taj tehnički optimalni okvir za međusobno umrežavanje i glatko odvijanje platnog saobraćaja između svih kreatora i prenosnika infrastrukturnih finansijskih formata, sadržaja i sredstava, što dosad nije bilo izvodlivo.

Pravila i standardi za uspostavljanje jedinstvene zone plaćanja u evrima

Kao i nacionalni sistemi plaćanja, tako

i SEPA sistem plaćanja u svoju strukturu inkorporira različite kanale, mehanizme i instrumente plaćanja. Ali specifičnost SEPA projekta je da to čini bez obzira na inicijalni osnov, sadržaj i formu naloga za plaćanje, odnosno naplatu, pravni ili fizički status nalogodavca, njegovu domicilnost, mesto odakle se upućuje, destinaciju na koju uplate usmerava, nacionalno poreklo, trajno ili privremeno sedište učesnika transakcije i slične razlike. Da bi sva ta raznolikost između sadašnjih 13 članica evro-zone (kao i onih koje će se kasnije pridružiti ali i svih ostalih evropskih država odakle se vrši plaćanje u evrima ili stižu uplate u evrima) bila sistemski apsorbovana u funkcionalno integrisanu celinu i da bi operativno bila sprovodiva od strane brojnih učesnika, SEPA projekt je predvideo da svaki od njegovih integralnih delova počiva na principima koji su delom zajednički, a delom specifični. Zajedničke karakteristike koje sadrži svaki od podsistema plaćanja u okviru SEPA projekta imaju za cilj da omoguće efikasno izvršavanje svih plaćanja širom evro-zone, bilo da se radi o prenosu sredstava na račun odobrenja, o izvršavanju naloga naplate sa računa zaduženja ili o plaćanjima putem SEPA kompatibilnih kartica. Na taj način se u okviru SEPA sistema zatvara krug svih bezgotovinskih i gotovinskih kanala za izvršavanje plaćanja malih vrednosti, uključujući mehanizme preko kojih se procesiraju, obračunavaju i poravnavaju takva plaćanja. Specifične karakteristike opet se odnose samo na određene podsisteme, a imaju za cilj da obezbede one standarde bez kojih kasnija funkcionalna umreženost i međuoperativnost tih podsistema ne bi bila ostvariva.

Postizanje visokog integrativnog kapaciteta čitavog sistema je suština standarda i pravila koje su kreatori SEPA projekta dugo, pažljivo i veoma detaljno oblikovali. Te standarde oni su iskazali u formi jedinstvenih šema, a publikovali ih kao knjige pravila za svaki različiti segment plaćanja. U nastavku teksta ukratko ćemo izložiti šta ove šeme i pravila predviđaju.

1. Jedinstvena šema SCT, to jest šema izvršenja kreditnih transfera[4] (SEPA Credit Transfer) predstavlja skup zajedničkih pravila i procedura za transfere naloga sa računa kreditnog karaktera. To su posebno ugovoreni aranžmani, gde banke svojim komitentima otvaraju račun sa koga mogu vršiti plaćanja iznad visine raspoloživih sredstava i u tu svrhu izdaju im kreditnu karticu. Na taj način banke kreditiraju račun komitenta do određenog vrednosnog limita (najčešće do visine dvostrukog iznosa primanja u prethodnoj godini) i do određenog vremenskog limita (najčešće 12 meseci). Za takvu uslugu trošenja još nezarađenog novca, banke komitentima obračunavaju posebnu kamatu. Pravila za ovu vrstu transfera sadržana su u posebnoj knjizi koju je pripremio Evropski savet za platni promet[5]. Knjiga pravila za izvršenje kreditnih transfera - SEPA Credit Transfer (skraćeno SCT) - na ovaj način propisuje jedinstveni nivo usluga koje u tom okviru klijentima moraju pružiti profesionalne institucije i vremenski okvir u kome akreditovani finansijski posrednici moraju izvršiti takve operacije.

Osnovna obeležja transfera naloga plaćanja u okviru SCT šeme, to jest plaćanja sa računa kreditnog karaktera su sledeća:

- SEPA mehanizam je opšte dostupan, to jest mora stajati na raspolaganju svakom pojedinačnom kupcu.
- Odobrenje zaduženja po osnovu naloga za kreditni transfer obuhvata celokupno dozvoljeni iznos računa.
- Nema limita za visinu plaćanja ukoliko je ona u okviru SEPA dozvoljenog okvira.
- Krajnji rok za izvršenje naloga kreditnih transfera je tri radna dana.
- Pravila platnog prometa su odvojena od infrastrukture i tehnologije koja se koristi za procesiranje, to jest ne zavisi od njih.
- IBAN i BIN broj se koriste za identifikovanje

[4] Izvršenje kreditnog transfera otpočinje tako što vlasnik kreditne kartice prilikom kupovine u prodavnici ili plaćanja usluga izdaje svojoj banci nalog da prenese sredstva sa njegovog računa na račun nekog trećeg lica, onog kome je odobrio da se može naplatiti sa njegovog računa. Čim od potražioca sa takvim ovlašćenjem stigne nalog za naplatu, banka u odgovarajućem intervalu ova sredstva prenosi na račun banke potražioca, to jest prodavca robe ili davaoca usluge. Najčešće se to obavlja preko dva posrednika, banke kupca i banke prodavca.

[5] SEPA Credit Tansfer Scheme Rulebook, 2006, European Payments Council AISBL, Brussels, Belgium.

računa.

- Uspostavljen je sveobuhvatan set normi za postupanja u slučaju odbijanja ili vraćanja naloga za kreditni transfer sredstava.

2. Jedinstvena šema SDD, to jest šema izvršenja direktnog zaduženja[6] (SEPA Direct Debit) predstavlja skup pravila i procedura za trenutno odobrenje i knjiženje prenosa sa računa kupca, odnosno isplatioca, na račun prodavca robe ili usluge, ili na račun nekog drugog primaoca. Ovde je reč o računu debitnog karaktera, gde banka dozvoljava komitentu da vrši plaćanja samo do iznosa stvarno raspoloživih sredstva, bez prava na prekoračenje. Vlasnik računa može potrošiti samo onoliko novca koliko trenutno ima na računu. U tu svrhu komitent koristi klasičnu karticu platnog karaktera. Za primenu ovog instrumenta odvijanja platnog prometa takođe je objavljena posebna knjiga uputstava.[7] Pravila direktnog plaćanja, takozvani SDD mehanizam, propisuju nivo usluge koji se mora pružiti i najkraći vremenski okvir u kome finansijske institucije moraju biti sposobne da funkcionišu u ulozi izvršioca platnog naloga debitnog karaktera. Specifičnost ovog SEPA modela, koji se svodi na direktno prenošenje postojećih sredstava sa računa dužnika na račun poverioca, jeste da je prilagođen za dve osnovne situacije: onu kada dužnik direktno daje nalog prodavcu da se može naplatiti, a drugi kada daje nalog svojoj banci za realizaciju takve naplate.

Osnovne karakteristike SEPA Direct Debit mehanizma plaćanja su:

- SDD mehanizam se primenjuje u čitavoj evro-zoni, to jest nalog za direktno plaćanje se može promptno izvršiti prema svakom primaocu koji ima račun u evrima.
- Ovaj mehanizam pokriva jednokratna plaćanja ali i plaćanja koja se vrše uzastopno.
- Maksimalni rok za završetak operacije naplate, odnosno za izvršenje plaćanja sa računa kupca a po nalogu prodavca je pet radnih dana za prvo plaćanje, a dva radna dana za naredna plaćanja u nizu.
- Pravila za prenos platnih naloga i izvršavanje plaćanja su odvojena i ne zavise od infrastrukture, to jest od tipa institucije koja vrši platni promet, niti od vrste opreme koja se koristi za procesiranje.
- U režimu debitnih naloga IBAN i BIN broj se takođe koriste za identifikovanje računa.
- SDD takođe obuhvata razrađena pravila postupanja za slučaj odbijanja ili neizvršavanja naloga za prenos sredstava.

3. Jedinstvena pravila SCP plaćanja, to jest plaćanja SEPA karticama[8] (SEPA Card Payments) obuhvataju set principa koje će tek zajednički usvojiti izdavaoci, akceptanti, kreatori sistema kartica i njihovi operateri. Ove principe zasad je u početnom obliku definisala Evropska centralna banka i oni se vode pod radnim imenom „Okviri za SEPA kartice" (SCF, SEPA Cards Framework), jer još nisu razvijeni do nivoa koji bi omogućio da prerastu u knjigu pravila.

Osnovne postavke SEPA sistema kartica ogledaće se u sledećem:

- Vlasnik kartice moći će jednom karticom da vrši sva plaćanja u čitavoj zoni evra (izuzev ako trgovac ne prihvata određeni tip kartice).
- Vlasnici kartice i trgovci moći će da transakciju naplate sprovedu na konzistentan način i uz zajedničko učešće.
- Proizvođači procesora za plaćanje karticama biće u mogućnosti da se međusobno nadmeću i nude svoje usluge u svim zemljama evro-zone, kako bi tržište za procesiranje kartica postalo daleko kompetitivnije i pouzdanije a njihove usluge jeftinije.

4. Jedinstvena pravila izvršavanja gotovinskih transfera (SEPA Cash) predstavljaju standarde koje će biti dužni da primenjuju samo profesionalni "distributeri" gotovine,

---

[6] Direktna naplata je postupak koji dozvoljava prodavcu robe ili usluge (on je ujedno i primalac sredstava) da se direktno naplati sa računa vlasnika debitne kartice. Debitni račun se najčešće koristi za plaćanje usluga javnim komunalnim preduzećima, sa kojima korisnik usluge unapred potpiše ugovor i isti dostavlja banci, u funkciji blanko odobrenja poveriocu da u redovnim mesečnim intervalima može svoje usluge direktno naplaćivati.

[7] SEPA Direct Debit Scheme Rulebook, 2006, European Payments Council AISBL, Brussels, Belgium.

[8] SEPA Cards Framework, 2005, European Payments Council AISBL, Brussels, Belgium.

to jest oni koji vrše transfer keš novca. Ova pravila se ne odnose na građane i kompanije, već na profesionalne distributere novca. Platni promet, kao što je poznato, ne odvija se samo preko računovodstvenih operacija, već uključuje i značajne transfere keša. To je nametnulo potrebu da se mehanizam uključivanja gotovine u platni promet uskladi sa ostalim kanalima funkcionisanja SEPA platnog prometa. Iz tog razloga predviđeno je da buduća Jedinstvena keš zona (SECA, Single Euro Cash Area) funkcioniše kao integralni deo Jedinstvene zone plaćanja evrom (SEPA). Na tom planu Evropska centralna banka je već postigla saglasnost oko uvođenja niza mera kojim bi se i manipulisanje keš novcem učinilo efikasnijim, pouzdanijim i konkurentnijim. Ove mere će se najpre ticati funkcionisanja bankarskog sektora, jer su banke najneposredniji oslonac Evrosistema, to jest Sistema Evropskog Centralnog Bankarstva, koji upravlja monetarnom politikom u zoni jedinstvene valute. Banknote iz trezora Evrosistema upravo se preko banaka dostavljaju građanima, kao najvećim korisnicima keša.[9]

5. Pravila operativnosti klirinške infrastrukture (SEPA infrastructures) u zoni evra takođe će biti oblikovana na način da mogu zadovoljiti principe i kriterijume na kojima će se odvijati SEPA platni promet. Pod infrastrukturom ovde se podrazumevaju institucije koje između finansijsko-bankarskih institucija različitih država operativno vrše procesiranje naloga i instrumenata platnog prometa. Formiranje jedinstvene evropske institucije za procesiranje kliringa svih transfera u evrima takođe je deo SEPA projekta. Trenutno PE-ACH institucija koja funkcioniše kao preteča te sve-evropske agencije obuhvata 97 banaka, koje pod njenim okriljem obavljaju transfere sa računa odobrenja (credit transfer). No, uporedo funkcionišu i neke bilateralne i grupne klirinške institucije. Procenjuje se da će vodeće regionalne obračunske kuće, kao što je, na primer, holandsko - nemačka, pod nazivom Equens, biti prve koje će svoje mehanizme kliringa prilagoditi jedinstvenom SEPA projektu. Okviri za usklađivanje operativne klirinške infrastrukture sa SEPA sistemom platnog prometa su tako projektovani da uvaže postojanje bilateralnih, grupnih ili regionalnog ugovora o platnom prometu. Ipak, u daljoj budućnosti je moguće pretpostaviti da će zajedničko delovanje više ovakvih regionalnih institucija, koje će operativne poslove obavljati u koordinaciji sa EBA (Euro Banking Association), trasirati put za uspostavljanje sveobuhvatne evropske obračunske organizacije koja će u pravom smislu reči biti Pan - European Automated Clearing House.

Dva bitna zahteva moraće da ispunjava svaki od tih sistema procesiranja, poravnanja i obračuna platnih naloga između finansijsko-bankarskih struktura različitih država:

- Operativna moć svake od ovih klirinških institucija mora dosezati do svake pojedinačne banke u evro-zoni.
- Pravila funkcionisanja SEPA sistema moraju biti odvojena od tehnike procesiranja i ne smeju od nje zavisiti.

6. Standardizacija postupaka automatskog procesiranja i oblikovanja sadržaja SEPA isprava je naredna bitna komponenta novog načina odvijanja platnog prometa. Asocijacija evropskih bankara, preko već pomenutog Evropskog saveta za platni promet (European Payments Council), usvojila je zajednički pristup za razvoj standarda koji će omogućavati

[9] Štampanje papirnih banknota i metalnog novca u evro-zoni obavljaju nacionalne banke država članica, ali tek kada dobiju izričito odobrenje Evropske centralne banke. Evropska centralna banka je najviša monetarna vlast na području jedinstvene valute, te je i jedina ovlašćena da autorizuje štampanje novčanica sa oznakom evra. Kada novčanice stignu u poslovne banke ove ih građanima najvećim delom isporučuju preko automata za gotovinsko podizanje novca, takozvanih ATM mašina.

automatsko (neposredno) procesiranje svih plaćanja u evrima.

- Savet (EPC) je prvo definisao zahteve poslovnih krugova u pogledu podataka za razmenu koje moraju sadržati isprave finansijskih posrednika u platnom prometu. Detaljni spisak elemenata koji sačinjavaju svaku informaciju bitnu za razmenu sadržan je u već pomenutim Pravilima za obavljanje SEPA kreditnih transfera i u Pravilima za obavljanje SEPA direktnih plaćanja.
- Pomenuti zahtevi poslovnog sveta su potom iskazani kao logička grupa elemenata koji moraju biti uneti u sadržaj svake finansijske poruke. Tako usaglašeni elementi objavljeni su u knjizi SEPA Data Model, koju je takođe izdao Evropski savet za platni promet.
- Međunarodna organizacija za standardizaciju (ISO) je ove logičke elemente za iskazivanje sadržine podataka transformisala u ujednačene finansijske informacije UNIFI[10] (sa oznakom ISO 20022) koje imaju oblik XML standardizovanih poruka[11]. Navedeni standardi poslužiće kao osnova za oblikovanje i nadgradnju niza poruka putem standardizovanog jezika. Evropski savet za platni promet je i u vezi sa sadržajem informacija koje će finansijska industrija biti dužna da iskazuje u svojim porukama, takođe sastavio set uputstava koja određuju način korišćenja standarda za UNIFI poruke. Taj Savet (EPC) šta više insistira da u poslovima između banaka standardi UNIFI postanu obavezni za primenu, dok je na planu odnosa između kupca i banaka samo preporučio njihovo korišćenje.

Direktiva o uslugama platnog prometa

Pripreme za uvođenje SEPA projekta praćene su nastojanjima da se stvori i novi zakonski okvir (New Legal Framework) za operativno uspostavljane jedinstvenog tržišta usluga plaćanja u Evropskoj uniji. Kreatori ovog projekta su bili svesni da će jedinstveno uređivanje sistema platnog prometa u zoni evra zahtevati značajne promene nekoliko grupa nacionalnih zakona u cilju njihove harmonizacije. Ne čudi otud što je pripremanje osnove za izradu prve verzije direktive trajalo pune dve godine. Kao rezultat ovih napora, niza stručnih savetovanja, istraživanja i konsultovanja, 1. decembra 2005. godine usvojen je nacrt Direktive o uslugama plaćanja[12] (PSD). Ovaj radni dokument je potom upućen na široku javnu diskusiju, koja je okončana u martu 2007. godine. Savet ministara EU (ECOFIN Council) je 27. marta dao generalnu podršku novom zakonskom okviru, a potom je Evropski savet za platni promet (EPC) dopunio prethodnu verziju teksta. Već 24. aprila Evropski Parlament, kao prvi merodavni organ u sistemu odlučivanja EU, usvojio je Predlog Direktive[13]. Preostalo je još da Evropski savet (European Council) kao izvršni organ EU usvoji navedenu Direktivu, kako bi države članice Evropske unije što pre otpočele rad na izmeni sopstvenih zakona. Kao krajnji rok za implementaciju ove direktive u nacionalne zakone zasad je određen 1. novembar 2009. godine.

Direktiva o uslugama plaćanja (Payment Servicies Directive) sadrži nekoliko generalnih opredeljenja. Prvo je da se uklone zakonske prepreke koje onemogućavaju uspostavljanje SEPA, kao jedinstvene evro-zone plaćanja. Na desetine različitih zakona treba da bude izmenjeno u svakoj od 27 država članica, kao i ogroman niz podzakonskih akata, uredbi, pravilnika, odluka i ostalih pratećih dokumenata. Drugo opredeljenje je da se u najvećoj mogućoj meri pređe sa gotovinskog na elektronsko plaćanje, to jest elektronsko procesiranje svih faza plaćanja. U ovom trenutku u Evropskoj uniji godišnje se obavi 231 milion uplata na razne račune, od čega najveći deo (oko 70 odsto) u gotovini. Svaka

[10] Universal Financial Industry Message Scheme (Standardi koje primenjuje finansijska industrija).

[11] XML - based syntax for messages - (sintaksni kod koji je prihvaćen kao elektronski okvir za transportovanja sadržaja usklađenih sa UNIFI standardima).

[12] Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on payment services in the internal market and amending Directives 97/7/EC, 2000/12/EC and 2002/65/EC, (COM-2005-603 final), 2005/0245 (COD), Brussels, 1.12.2005.

[13] Proposal for the Payment Services Directive, P6_TA-PROV(2007)0128, 24.04.2007.

gotovinska transakcija opterećena je iznosom od 30 do 55 centa, zbog čega ukupni trošak plaćanja dostiže 52 milijarde evra. S obzirom da je cena elektronskih transakcija znatno niža, svega nekoliko centi po transakciji, prelazak sa gotovinskog na elektronsko plaćanje doneo bi uštedu od čitavih 28 milijardi evra godišnje. Ako i kompanije koje svoje transakcije obavljaju preko banaka budu prešle na elektronsko fakturisanje (e-invoicing), te i sama naplata i sravnjenje ubuduće budu obavljani elektronskim putem, to će privredi Evropske unije, prema grubim procenama, doneti godišnju uštedu između 50 i 100 milijardi evra. Treće opredeljenje je da se korisnicima usluga plaćanja garantuje jednaki stepen zaštite i zakonske sigurnosti za sve vrste platnih transakcija, nezavisno od instrumenta plaćanja koji se koristi i posrednika preko koga se ove usluge obavljaju. To obuhvata propisivanje minimalnih i maksimalnih iznosa plaćanja po jednom transferu kreditnog karaktera, njihov broj na mesečnom nivou, stepen njihove pokrivenosti, dužinu trajanja kreditnih obezbeđenja, visinu iznosa do koje po kreditnom nalogu štetu snosi nosilac kreditne kartice i slično.

Četvrto opredeljenje je da se pravo na pružanje SEPA usluga dodeli i nebankarskim provajderima usluga platnog prometa (kao što supermarketi, reemiteri novca, operateri mobilne telefonije, provajderi Internet usluga i slično). Peto opredeljenje je da se vreme izvršavanja kreditnih transfera elektronskim putem koje će se sve do kraja 2011. godine odvijati na principu "D+3", od 1. januara 2012. godine svede na "D+1" osnovicu, to jest da novac bude prenet na račun primaoca najkasnije narednog dana od uplate, za sve uplate gde nije potrebna konverzija valuta. Šesto opredeljenje je da svi davaoci usluga platnog prometa moraju ispuniti visoke zahteve transparentnosti i informativnosti, nezavisno od toga da li primenjuju samo nacionalne platne produkte ili nove SEPA platne produkte i u punoj meri podlegati kontroli finansijskih vlasti.

Najveća razlika između SEPA projekta i Direktive o uslugama plaćanja je u tome što novi zakonski okvir ide i dalje i šire u konstituisanju tržišta plaćanja na čitavom području Evropske unije. Naime, SEPA projekt se ograničava samo na uspostavljanje integrisanog koncepta plaćanja za grupu od 13 država članica evro-zone, dok Direktiva o plaćanjima obuhvata svih 27 članica Evropske unije. Dalje, SEPA mehanizam reguliše samo plaćanja u evrima, dok PCD direktiva obuhvata kako plaćanja u evrima, tako i ona u ostalim valutama članica Evropske unije. Istina PCD direktiva zasad obuhvata samo transakcije između članica unutar Unije (takozvane "two-leg payment transactions") ali će tri godine posle njene primene biti preispitana i mogućnost proširenja dejstva direktive na države izvan Evropske unije (na takozvane "one-leg transactions").

Srbija i platni sistem u evro-zoni

Efikasno funkcionisanje platnog prometa na nacionalnom nivou i njegova kompatibilnost sa drugima jedan je od preduslova za uspešno funkcionisanje celokupnog finansijskog sistema svake zemlje, a posebno one koja pripada trgovinski, finansijski i ekonomski povezanim grupacijama ili teži da se njima priključi. Sa tim saznanjem suočile su se sve države jugoistočne i istočne Evrope koje su posle pada Berlinskog zida krenule putem tranzicije, kao i mnoge zemlje u razvoju. Doduše, u svetu nema jedinstvenog i idealnog načina organizovanja platnih sistema, koji bi drugima poslužio kao recept, ali ono što je bitno je da ti sistemi počivaju na standardizovanim i usklađenim

Nova zgrada Narodne banke Srbije

principima i mehanizmima. Isto tako, nužno je da se oni zasnivaju na vrhunskoj informaciono-komunikacionoj tehnologiji, koja omogućava elektronski prenos poruka finansijske prirode.

Nove države koje su prethodne decenije formirane na prostoru bivše SFRJ objektivno su bile primorane da obave zamašnu rekonstrukciju sopstvenih sistema platnog prometa. Dve najveće teškoće pri tome su predstavljali loša telekomunikaciona mreža i nedovoljno razvijen bankarski sistem. Uz to, transformacija je bila usporena građanskim ratovima, sankcijama ili stranim intervencijama. Najmanje teškoća u tome je imala Slovenija, koja je prva ušla u proces reorganizacije platnog sistema (1989), a potom Hrvatska (2001), Bosna i Hercegovina (2001) i Makedonija (2001), a zatim Srbija (2003) i Crna Gora (2005).

Što se Srbije tiče, ovde je iskorak učinjen 2003. godine, kada je platni promet iz Zavoda za obračun i plaćanja prenet u poslovne banke. Narodna banka Srbije je u svrhu nesmetanog obavljanja plaćanja između ovlašćenih banaka prvo uspostavila mehanizam efikasnog i trenutnog plaćanja velikih iznosa (RTGS) i mehanizam efikasnog obračunavanja "malih plaćanja" kroz tri vremenska ciklusa (kliring sistem NBS). U tehničkom smislu oni su konfigurisani kao jedan sistem, to jest odvijaju se na jedinstvenoj platformi čiji je operater i vlasnik NBS. Potom je 2005. godine bankama data mogućnost da i tzv. "mala plaćanja" obavljaju u RTGS "velikom sistemu", po tarifi koja važi za klirinška plaćanja. Srbija od tada čini ubrzane korake kako bi se platni sistem u zemlji u zakonodavno-pravnom, tehničko-tehnološkom i stručno-organizacionom smislu prilagodio tendencijama u svetu, a posebno procesima u Evropskoj uniji. Cilj je da se u budućnosti stvore uslovi za blagovremeno usklađivanje domaćeg platnog prometa sa principima na kojima će počivati jedinstveni sistem plaćanja u evro-zoni. Istina, SEPA sistem integrisanih plaćanja namenjen je isključivo državama koje su prihvatile evro za sopstvenu valutu, ali će standardi i pravila koje on donosi verovatno postati matrica koju će u ne tako dalekoj budućnosti prihvatiti gotovo sve evropske države ili će bar težiti da joj se prilagode.

Na toj liniji je Narodna banka Srbije već krajem marta 2007. donela nekoliko važnih propisa, a drugi su u pripremi. Na primer, 1. aprila 2007. godine stupila je na snagu Odluka o međubankarskom kliringu plaćanja u devizama, a narednog dana, 2. aprila stupila su na snagu Operativna pravila za međubankarski kliring plaćanja u devizama. Odluka o obavljanju platnog prometa po osnovu direktnih zaduženja, koja je takođe doneta krajem marta, počeće da se primenjuje tek od 1. septembra 2007. godine.[14] Navedenom regulativom uspostavljaju se mehanizmi koji će olakšati povezivanje i jednostavnije funkcionisanje platnog sistema naše zemlje sa državama u okruženju, a u perspektivi otvoriti put za nesmetano funkcionisanje i povezivanje domaćeg sistema deviznih plaćanja sa onim koji će funkcionisati u Evropskoj uniji.

Uspostavljanje deviznog kliringa sa inostranstvom preko NBS svakako je posebno važan korak u tom pravcu. Navedena odluka omogućiće bankama sa sedištem u Srbiji i bankama sa sedištem u drugim, pre svega susednim državama, čije centralne banke sa Narodnom bankom Srbije potpišu poseban sporazum, da putem kliringa obračunavaju sva devizna plaćanja na neto osnovi. Uprošćeno rečeno, mehanizam kliringa na međunarodno-regionalnom planu počiva na sporazumu centralnih banaka o kliringu plaćanja u devizama, a na unutrašnjem planu počiva na ugovoru kojim domicilne poslovne banke svoju centralnu banku ovlašćuju da za njih obavlja poslove kliringa deviznih plaćanja. U sedištu svake centralne banke postojaće operater kliringa, koji poruke, naloge i izveštaje o plaćanjima, naplati i prenosu sredstava, u okviru uspostavljenih i dozvoljenih limita, dostavlja kako centralnim bankama koje su stavile svoj potpis na sporazum, tako i poslovnim bankama učesnicama u ovako oblikovanom sistemu deviznih plaćanja.

Odluka dalje predviđa da se konačno plaćanje neto zbirnih pozicija, to jest poravnanje između centralnih banaka, obavlja preko

[14] "Službeni glasnik Republike Srbije" br. 31/2007.

računa koji ove banke imaju kod prvoklasne međunarodne banke (u našem slučaju kod Deutsche bank). Ovde se, u skladu sa SWIFT tehnologijom, koriste dve osnovne vrste naloga: MT-103 poruka za prenos sredstava za račun korisnika i MT-102 poruka koja sadrži grupe plaćanja za račun korisnika. Pored naloga, koriste se i razne potvrde, zahtevi, izveštaji, odgovori i upiti, koji takođe pripadaju klasi MT, a obuhvataju serije 192, 195, 196, 202, 900, 910, 920, 941, 942, 950 i 940. Detaljnije uputstvo o postupanju i načinu sprovođenja kliringa deviznog plaćanja sadržano je u Operativnim pravilima za kliring međunarodnih plaćanja, koja će svakako biti od dragocene pomoći domaćim bankama.

Ovo je prvi put da se preko Narodne banke Srbije uspostavlja mehanizam kliringa međunarodnih plaćanja u devizama. Dosad je mehanizam kliringa postojao samo na unutrašnjem planu i on je isključivo obuhvatao plaćanja u dinarima (preko takozvanog RTGS sistema - to jest mehanizma obračuna plaćanja u dinarima u realnom vremenu, u bruto iznosima, kao i kroz mehanizam dnevnog sravnjivanja tzv. "malih plaćanja" u tri klirinška ciklusa). Uvođenje kliringa međunarodnih plaćanja u devizama omogućava svim učesnicima, a posebno ovdašnjim bankama, značajne pogodnosti. Ono će smanjiti bankarske troškove (jer će se devizne transakcije plaćati isključivo u zemlji a ne u inostranstvu), ujednačiće režim deviznog plaćanja banaka u inostranstvu sa režimom deviznog plaćanja u zemlji a ubrzaće proces transfera i obračuna deviznih plaćanja i naplate prema i sa inostranstvom. Pojednostavljen i efikasan mehanizam međunarodnih plaćanja u devizama pružiće direktnu podršku Sporazumu o slobodnoj trgovini na području Jugoistočne Evrope (CEFTA) otvoriće i mogućnost za saradnju sa drugim državama u regionu. Pored toga, novouspostavljeni mehanizam deviznog kliringa predstavljaće svojevrsnu pripremu za usklađivanje mehanizama i instrumenata platnog prometa u Srbiji sa onima koji će postepeno biti uspostavljani u Evropskoj uniji, naravno, kada političke prilike, zakonska regulativa i organizacione pretpostavke budu stvorene za pridruživanje Srbije ovoj zajednici.

Za domaći finansijski sistem i bankarsku praksu, osim što se nedavno prešlo na jednostavniji i efikasniji mehanizam obračuna međunarodnih plaćanja u devizama, posebno je korisno uvođenje mehanizma za obavljanje platnog prometa unutar zemlje po osnovu direktnih zaduženja, koji će uskoro početi da se primenjuje. Taj mehanizam obuhvata sve transakcije čiji pojedinačni iznos ne prelazi milion dinara, a koje poverilac inicira na osnovu dospelih hartija od vrednosti, menica ili ovlašćenja koja je dužnik dao svojoj banci ili samom poveriocu. Upravo je ovaj mehanizam sadržan u SEPA projektu integrisanog plaćanja, u delu koji se tiče pravila obavljanja plaćanja po osnovu direktnih zaduženja. U pravcu uvođenja ovakvog mehanizma vodilo je saznanje da će ravnopravan partner u SEPA projektu moći da bude samo ona zemlja koja je pre prelaska na integralni sistem plaćanja uspostavila kompatibilnost i usklađenost sopstvenog platnog prometa sa onim zemljama za čiju se primenu od 1. januara 2008. godine Evropa uveliko priprema.

Literatura

1. EPC066/06 version 1.3 "Making SEPA a reality", 9 January 2007, European Payments Council AISBL, Brussels, Belgium.
2. REC 2005/0245/ (COD), Brussels, 1. 12. 2005.

Rezime

Evropska unija je dostigla visok stepen ekonomske integracije država članica. Uprkos tome tržište usluga plaćanja još u značajnoj meri ostalo je izdeljeno nacionalnim propisima 27 država članica. Pet i po godina posle uvođenja evra kao zajedničke valute, članice evro-zone i dalje imaju teškoće u međusobnom platnom prometu. Prekogranična plaćanja u evrima još uvek se odvijaju usporeno, posebno kada se radi o kupovinama roba i usluga manje vrednosti. Uz to, banke naplaćuju različitu tarifu za prenos iste sume u evrima, zavisno od toga da li se "njihov" evro kreće unutar ili preko nacionalnih granica, pa veštački stvaraju podelu na "domaći" i "strani" evro.

Da bi ovaj problem bio prevaziđen, najznačajnije evropske institucije usvojile su projekt SEPA, koji će uspostaviti novi sistem integrisanog plaćanja u evro-zoni. Kreiranje jedinstvene zone plaćanja u evrima treba da omogući građanima, preduzećima i institucijama da sva plaćanja unutar evro-zone, bez obzira na formu, instrumente, tehniku obrade, brojnost transakcija i slično, vrše jednako brzo, lako i pogodno kao što je to danas slučaj sa plaćanjima unutar nacionalnih granica. Razlike između domicilnog i inostranog sistema plaćanja unutar evro-zone bi trebalo da nestanu. Novi sistem plaćanja počeće da se primenjuje od 1. januara 2008. godine a njegova implementacija zahtevaće uklanjanje svih tehničkih, pravnih i trgovinskih barijera između postojećih nacionalnih sistema plaćanja.

Pripreme za uvođenje SEPA sistema plaćanja dale su podsticaj zemljama koje teže priključenju Evropskoj uniji, a među njima je i Srbija, da već započetu rekonstrukciju sopstvenog platnog sistema, nastave u pravcu stvaranja uslova za primenu principa, mehanizama i standarda koje u ovoj oblasti uvode razvijene evropske države. Odluke koje je Narodna banka Srbije nedavno donela o međunarodnom kliringu plaćanja u devizama i o unutrašnjem međubankarskom prometu po osnovu direktnih zaduženja svakako će doprineti jednostavnijem, bržem i sigurnijem odvijanju platnog prometa sa državama u okruženju, ali i učiniti realnijom perspektivu za uključivanje domaćeg finansijskog sistema u budući sistem integrisanog plaćanja u evro-zoni.

Ovaj članak ukratko ukazuje na osnovna svojstva novog sistema plaćanja u evro-zoni, na etape koje predstoje do njegove pune primene, na koristi i pogodnosti koje će taj sistem doneti svakom od brojnih učesnika u ovoj jedinstvenoj zoni koja okuplja gotovo pola milijarde ljudi. Namera nam je ujedno bila da sa projektovanim promenama upoznamo celokupnu domaću finansijsku, a posebno bankarsku industriju. Ona će, u fazi približavanja i pridruživanja Evropskoj uniji, sopstvene instrumente, mehanizme, formate i tehnologiju plaćanja svakako morati da saobrazi ovde izloženim budućim evropskim rešenjima u oblasti platnog prometa u evro-zoni.

Ključne reči: Jedinstvena zona plaćanja evrom; Direktiva o uslugama plaćanja; Evropski savet za platni promet; Pravila za kreditne transfere; Pravila za debitne transfere; Okvirna pravila za SEPA kartice; Narodna banka Srbije.

Abstract

European Union has achieved a high level of economic integration but the payment services market still remains significantly fragmented by national legal frames of 27 different Member States. In spite of the fact that five years and half have passed from the moment of introducing euro as a single currency, obstacles for the efficient payments in the euro-zone have not been eliminated. Cross-border transactions are pretty slow, especially in case of payment for goods and services of small and medium value. Furthermore, the bank charges are different for equal payments in euro currency, depending on that whether euro is circulating within the country or "crossing the border". The difference between "domestic" and "foreign" euro has been artificially generated.

With intention to overcome those impediments, the leading EU institutions decided to create an integral system which covers payment services market in the whole euro-zone, under the name Single Euro Payment Area. Adoption of new payment system will enable consumers, retailers, large and small companies and public authorities to execute payment transactions as easy, efficient and secure as domestic payments, regardless of the instrument of payment, technique of money transfer, number of transactions etc. In that way the differences between national payment systems should be eliminated. Implementation of SEPA rules, standards and technique in euro-zone will start on 1st of January 2008, and will require elimination of all technical, legal and commercial barriers among existing national payment systems.

Preparations for introduction of the SEPA project gave an incentive to the countries which pretend to join the EU, such as Serbia, to continue with the reconstruction and improvement of their payment system, with aim to create conditions for future implementation of such principles, rules and standards that will be convergent to the ones created by European developed countries. The recently adopted decisions and regulations of the National Bank of Serbia on establishing of interbank clearing mechanism for payment in foreign currency and mechanism for domestic direct debit payments will certainly make internal payments highly simplified, efficient and secure and will contribute to the smooth and easy carrying on of money transfers between Serbia and neighboring countries. Such decisions make the Serbian prospective for future association to the European Union and its ability of adjustment to the comprehensive payment system in euro-zone more realistic.

This article points-out the main characteristics of the new payment system in euro-zone, explains different phases of SEPA project and explores the advantages and benefits for each participant and competitor in this unified zone, inhabited by nearly a half-billion persons. The intention of the author was to present this project in brief to the Serbian financial, and especially banking industry, given this industry, in the process of approaching the EU, will have to perform the majority of activities and take the utmost responsibility for alignment of its instruments, rules and standards of payment with future comprehensive solutions in the payment systems area of euro-zone herein presented.

Key words: Single Euro Payment Area; Payment Services Directive; European Payments Council; SEPA Credit Transfer Scheme Rulebook; SEPA Direct Debit Scheme Rulebook; SEPA Cards Framework; National Bank of Serbia.